

**DUNYOVIY VA DINIY BILIMLAR MUTANOSIBLIGINI TA'MINLASHNING
AHAMIYATI**

Ilmiy rahbari: Jo'rayev Sanjar Ramazonovich

Ilmiy maqola yozuvchisi: Xo'jamberdiyeva Dildora Ne'matjonovna

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada dunyoviy va diniy bilimlarning o'zaro uyg'unligini ta'minlash masalasi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Dunyoviy va diniy bilimlarning inson ma'naviy kamoloti, ijtimoiy barqarorlik va millatlararo totuvlikni mustahkamlashdagi o'rni yoritilgan. Tadqiqotda falsafiy, tarixiy va pedagogik manbalar tahlili asosida jamiyatda ma'naviy muvozanatni saqlash omillari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, yosh avlodni ma'rifatli, tolerant va bag'rikeng ruhda tarbiyalashda diniy va dunyoviy ta'limning o'zaro ta'siri tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari diniy bag'rikenglikni, milliy qadriyatlarni va zamonaviy tafakkurni uyg'unlashtirish orqali barqaror rivojlanishga erishish mumkinligini ko'rsatadi.

KALIT SO'ZLAR: Dunyoviy bilimlar, diniy bilimlar, mutanosiblik, ma'naviyat, bag'rikenglik, ta'lim, ijtimoiy barqarorlik.

АННОТАЦИЯ

В данной статье научно и теоретически рассматривается вопрос обеспечения гармонии между светскими и религиозными знаниями. Раскрыта роль данных знаний в духовном совершенствовании личности, укреплении социальной стабильности и межнационального согласия. На основе анализа философских, исторических и педагогических источников исследованы факторы сохранения духовного равновесия в обществе. Также изучено влияние светского и религиозного образования на воспитание молодежи в духе просвещенности, толерантности и гуманизма. Результаты исследования показывают, что достижение устойчивого развития возможно через гармоничное сочетание религиозной терпимости, национальных ценностей и современного мировоззрения.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Светские знания, религиозные знания, гармония, духовность, толерантность, образование, социальная стабильность.

ANNOTATION

This article provides a scientific and theoretical analysis of ensuring harmony between secular and religious knowledge. The role of these forms of knowledge in

fostering human spiritual development, social stability, and interethnic harmony is explored. Based on the analysis of philosophical, historical, and pedagogical sources, the study examines the factors contributing to maintaining moral balance in society. It also investigates the interaction of secular and religious education in shaping enlightened, tolerant, and humane young generations. The research results demonstrate that sustainable development can be achieved through the integration of religious tolerance, national values, and modern thinking.

KEYWORDS: Secular knowledge, religious knowledge, harmony, spirituality, tolerance, education, social stability.

KIRISH

Insoniyat taraqqiyotining tarixiy jarayonida dunyoviy va diniy bilimlar o‘zaro uzviy bog‘liqlikda shakllangan. Qadimiy sivilizatsiyalar — Misr, Yunoniston, Hindiston va Markaziy Osiyoda — diniy qarashlar ilmiy tafakkur rivojiga bevosita ta‘sir ko‘rsatgan. Xususan, IX–XII asrlarda Markaziy Osiyo hududida yashab ijod qilgan allomalar — Imom al-Buxoriy (810–870), Abu Nasr Forobiy (873–950), Abu Ali ibn Sino (980–1037) va Burhoniddin Marg‘inoniy (1130–1197) — o‘z asarlarida ilmiy bilish va diniy tafakkurni uyg‘unlashtirishga alohida e‘tibor qaratganlar. Bu davr “Islom uyg‘onish davri” deb nomlanib, unda ilm-fan va e‘tiqod bir-birini to‘ldiruvchi manba sifatida namoyon bo‘lgan. XXI asrda, globallashuv va axborot oqimlarining keskin ortishi davrida, diniy va dunyoviy bilimlarning o‘zaro mutanosibligini ta‘minlash masalasi yanada dolzarb tus olmoqda. BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 2010-yil 20-oktabrda qabul qilingan “Madaniyatlararo muloqot va bag‘rikenglikni rivojlantirish to‘g‘risidagi rezolyutsiya”da (A/RES/65/5) diniy bag‘rikenglik, ta‘lim va ma‘naviyat uyg‘unligi insoniyat barqaror rivojining muhim omili sifatida e‘tirof etilgan. O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan so‘ng, diniy erkinlik va dunyoviylik o‘rtasidagi muvozanatni saqlash davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biriga aylandi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-moddasida “Har kim vijdon erkinligi huquqiga ega” deb belgilangan bo‘lib, bu norma dunyoviylik va diniy qadriyatlar uyg‘unligining konstitutsiyaviy kafolati hisoblanadi. Shuningdek, 2018-yil 4-mayda qabul qilingan “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risidagi qonun”ning yangi tahriri diniy va dunyoviy ta‘lim o‘rtasidagi o‘zaro hurmat va hamkorlik asoslarini mustahkamlab berdi. Davlat rahbari Shavkat Mirziyoyev o‘zining 2020-yil 29-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasida shunday degan edi: “Yoshlarimizni nafaqat ilmi, balki ma‘naviy barkamol, tolerant, turli diniy e‘tiqod egalari bilan hurmat asosida muloqot qila oladigan insonlar etib tarbiyalash — bu bizning ustuvor

vazifamizdir.” Mazkur qarashdan kelib chiqib, ta’lim tizimida dunyoviy fanlar bilan bir qatorda, diniy-madaniy qadriyatlarni o’rgatish orqali ma’naviy barkamollik va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash g’oyasi ilgari surilmoqda. Shu bois, ushbu maqolaning maqsadi — diniy va dunyoviy bilimlarning o’zaro mutanosibligini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, tarixiy va zamonaviy manbalar asosida bu jarayonning ijtimoiy-ma’naviy ahamiyatini aniqlash hamda yosh avlodni ma’rifatli va tolerant ruhda tarbiyalashda bu mutanosiblikning rolini ko’rsatishdan iboratdir.

MATERIALLAR VA USULLAR

Mazkur tadqiqotda dunyoviy va diniy bilimlarning o’zaro mutanosibligini ta’minlashga doir falsafiy, sotsiologik va pedagogik asoslar ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida tarixiy manbalar, xalqaro hujjatlar, milliy qonunlar hamda zamonaviy ilmiy adabiyotlardan foydalanildi.

Tadqiqot materiali sifatida quyidagi manbalar tanlab olindi:

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yilgi tahrir) — vijdon erkinligi va dunyoviylikning konstitutsiyaviy asoslarini belgilovchi hujjat.

“Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risidagi qonun” (2018-yil 4-may) — diniy va dunyoviy ta’lim o‘rtasidagi huquqiy muvozanatni ta’minlovchi asosiy qonun.

BMT Bosh Assambleyasining 2010-yil 20-oktabrdagi A/RES/65/5 sonli rezolyutsiyasi — madaniyatlararo muloqot va diniy bag‘rikenglikni rivojlantirish bo‘yicha xalqaro hujjat.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2020-yil 29-dekabrdagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi — ma’naviy tarbiya va bag‘rikenglik siyosatini mustahkamlovchi asosiy manba.

Ilmiy-nazariy manbalar sifatida quyidagilar tahlil qilindi:

Forobiy A.N. “Fozil shahar ahli” (X asr) — ilm va e’tiqod uyg‘unligining falsafiy asosi;

Ibn Sino A.A. “Kitob ash-shifo” (XI asr) — ilm va e’tiqod o‘rtasidagi uyg‘unlik g‘oyasi;

Zamonaviy tadqiqotlar: Alimov R. (2021) “Diniy bag‘rikenglik va dunyoviylik tamoyillari O‘zbekiston tajribasida”, Toshkent islom instituti ilmiy jurnali, №4.

Tadqiqot usullari:

Tarixiy-analitik metod — diniy va dunyoviy bilimlarning tarixiy shakllanishi hamda ularning evolyutsiyasini o‘rganish uchun qo‘llanildi.

Komparativ (qiyosiy) metod — O‘zbekiston tajribasi boshqa davlatlar, xususan, Malayziya, Turkiya va Indoneziya ta’lim tizimlari bilan qiyoslab tahlil qilindi.

Sotsiologik tahlil — 2023–2024-yillarda Toshkent, Samarqand va Termiz davlat universitetlari talabalari o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rovnoma natijalari asosida yoshlar orasida diniy va dunyoviy qadriyatlar muvozanati o‘rganildi. So‘rovda 250 nafar respondent (120 nafar erkak, 130 nafar ayol, o‘rtacha yosh 20–24) ishtirok etdi.

Kontent-tahlil usuli — ilmiy va diniy manbalarda dunyoviylik va e‘tiqod tushunchalarining ifodalanish darajasi statistik asosda tahlil qilindi.

Tadqiqot ob‘ekti — zamonaviy ta‘lim tizimida dunyoviy va diniy bilimlarning o‘zaro ta‘siri jarayoni.

Tadqiqot predmeti — diniy bag‘rikenglik, ma‘naviy qadriyatlar va dunyoviy bilimlar uyg‘unligining ijtimoiy-ma‘naviy ahamiyati.

Mazkur metodlar yordamida yig‘ilgan ma‘lumotlar ilmiy-tahliliy tarzda umumlashtirildi va natijalar ijtimoiy barqarorlik hamda ma‘naviy yuksalish nuqtai nazaridan izohlandi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, dunyoviy va diniy bilimlarning o‘zaro mutanosibligini ta‘minlash jamiyatning ma‘naviy va intellektual rivojida beqiyos ahamiyat kasb etadi. Tahlil jarayonida tarixiy, huquqiy va falsafiy manbalar o‘rganilib, ularning asosida quyidagi ilmiy xulosalar aniqlandi.

Birinchidan, Markaziy Osiyo uyg‘onish davri allomalari – Abu Nasr Forobiy (873–950), Abu Rayhon Beruniy (973–1048), Abu Ali ibn Sino (980–1037) va Imom al-Buxoriy (810–870) asarlarida ilm va e‘tiqod uyg‘unligi inson ma‘naviy kamolotining asosiy mezoni sifatida talqin etilgan. Bu tarixiy fakt diniy va dunyoviy bilimlar o‘rtasidagi uyg‘unlikning qadimiy ildizlarga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Ikkinchidan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil tahriri) va “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risidagi qonun” (2018-yil 4-may) diniy erkinlikni kafolatlab, dunyoviy ta‘lim tizimining huquqiy poydevorini belgilaydi. Ushbu hujjatlar zamonaviy ta‘lim siyosatida ma‘naviyat va e‘tiqodga hurmat bilan yondashish tamoyilini mustahkamlagan.

Uchinchidan, xalqaro miqyosda qabul qilingan BMT Bosh Assambleyasining 2010-yil 20-oktabrdagi rezolyutsiyasi (A/RES/65/5) madaniyatlararo muloqot va diniy bag‘rikenglikni insoniyat taraqqiyotining ajralmas qismi sifatida belgilab beradi. Bu hujjat dunyo ta‘lim tizimlarida diniy va dunyoviy bilimlarni uyg‘un rivojlantirishning global ahamiyatini tasdiqlaydi.

To‘rtinchidan, O‘zbekiston Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2020-yil 29-dekabrda Murojaatnomasida yoshlarni ilmiy, ma‘naviy barkamol, tolerant ruhda tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida qayd etilgan. Bu yondashuv

diniy qadriyatlar va dunyoviy bilimlarni bir butun ma'naviy-ma'rifiy tizimda uyg'unlashtirish zaruratini ko'rsatadi.

Shuningdek, ilmiy manbalar tahlilida aniqlanishicha, 2020–2024-yillar oralig'ida nashr etilgan diniy-ma'rifiy adabiyotlarda “bag'rikenglik”, “ma'naviyat”, “dunyoviylik” kabi tushunchalarning qo'llanish chastotasi oshgan. Bu esa ilmiy va ijtimoiy tafakkurda diniy va dunyoviy bilimlarning bir-birini to'ldiruvchi sifatida e'tirof etilayotganini bildiradi.

Quyidagi jadvalda tarixiy va zamonaviy manbalar asosida diniy va dunyoviy bilimlar o'zaro aloqasining tahlili keltirilgan:

1-jadval. Dunyoviy va diniy bilimlar o'zaro bog'liqligining tarixiy va zamonaviy ifodasi

Davr / Manba	Asosiy g'oya	Ilmiy-nazariy ahamiyati
IX–XI asrlar (Forobiy, Ibn Sino, Beruniy)	Ilm va e'tiqod uyg'unligi inson kamoloti garovi	Diniy va falsafiy tafakkur birligi asosida ilm-fan rivoji
XX asr oxiri (O'zbekiston mustaqilligi, 1991)	Dunyoviylik va diniy erkinlik tamoyillarining huquqiy mustahkamlanishi	Ta'lim tizimida erkin fikrlash va e'tiqodga hurmat qaror topdi
XXI asr (2020–2024-yillar)	Ma'naviy tarbiya va bag'rikenglik siyosatining kuchayishi	Diniy va dunyoviy bilimlar integratsiyasi orqali yoshlar ma'naviy immuniteti oshmoqda

Tahlillar natijasida aniqlandi: dunyoviy bilimlar inson tafakkurini, mantiqiy fikrlashni va ilmiy dunyoqarashni shakllantirsa, diniy bilimlar inson axloqiy pokligini, bag'rikenglikni va ruhiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Ushbu ikki sohaning o'zaro uyg'unligi barqaror, ma'rifatli va tolerant jamiyat qurishning asosi hisoblanadi.

MUHOKAMA

Dunyoviy va diniy bilimlarning o'zaro uyg'unligi nafaqat ta'lim tizimi, balki jamiyatning ma'naviy barqarorligini ta'minlashda ham hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy dunyoda ilm-fan yutuqlari va diniy qadriyatlar o'rtasidagi o'zaro muvozanat yo'qolgan hollarda jamiyatda ekstremistik g'oyalar, radikal fikrlar va ma'naviy bo'shliq yuzaga kelishi mumkin. Shu bois, bu ikki yo'nalishni uyg'unlashtirish har bir mamlakatning ijtimoiy-siyosiy barqarorligi uchun zarur omil hisoblanadi. O'zbekiston tajribasiga nazar tashlaydigan bo'lsak, mamlakatda so'nggi

yillarda dunyoviy ta'lim tizimiga diniy-ma'naviy yo'nalishdagi qadriyatlarni singdirish, yoshlarni milliy g'oya va e'tiqod ruhida tarbiyalash ishlari izchil yo'lga qo'yilgan. Masalan, 2019-yilda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida "Dinshunoslik" yo'nalishi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar markazi tashkil etilgan bo'lib, u ilmiy asosda diniy va dunyoviy bilimlarning uyg'unlik tamoyillarini o'rganish bilan shug'ullanadi. Diniy qadriyatlarni hurmat qilish, lekin ta'lim tizimida dunyoviylik tamoyilini ustuvor saqlash g'oyasi UNESCO (2021) tomonidan ham ta'kidlab o'tilgan. Xalqaro tashkilotlarning fikricha, ta'limda diniy va dunyoviy bilimlarning mutanosibligi yoshlarning tolerantlik, bag'rikenglik va global tinchlik ruhida tarbiyalanishiga xizmat qiladi. Dinshunos olimlarning, jumladan, A. Toynbi (1947) va S. Hantington (1996) nazariyalarida ham sivilizatsiyalar to'qnashuvining oldini olish uchun madaniyatlararo va diniy bag'rikenglikni ta'minlash muhim deb qayd etilgan. Bu nuqtayi nazardan, O'zbekiston tajribasi — ya'ni diniy erkinlikni kafolatlash va dunyoviy ta'limni mustahkamlash — xalqaro miqyosda ijobiy model sifatida e'tirof etilmoqda. Shuningdek, 2020-yilda Toshkentda o'tkazilgan "Diniy bag'rikenglik va fuqarolik birdamligi" xalqaro forumida ishtirokchilar dunyoviy va diniy bilimlarning uyg'unligi inson huquqlarini himoya qilish, yoshlarni ma'naviy-axloqiy jihatdan to'g'ri shakllantirishda asosiy mexanizm ekanini ta'kidlashgan.

Muhokama natijalariga ko'ra, ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, diniy va dunyoviy bilimlar o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlash quyidagi omillarga bog'liq:

Ta'lim siyosatining izchilligi – davlat tomonidan dunyoviylik va diniy erkinlik muvozanatini saqlovchi qonunlar ishlab chiqilishi;

Ma'naviy tarbiya tizimi – o'quv dasturlarida diniy-madaniy qadriyatlarni umuminsonga xos ma'naviyat bilan uyg'unlashtirish;

Ilmiy-tahliliy yondashuv – dinshunoslik, sotsiologiya, falsafa fanlari orqali diniy va dunyoviy bilimlar chegarasini ilmiy asosda belgilash.

Xulosa qilib aytganda, diniy va dunyoviy bilimlarning mutanosibligi — bu jamiyatni nafaqat ma'rifatli, balki ma'naviy barkamol insonlar bilan boyituvchi omildir. U milliy identitetni saqlash, ekstremizm va radikalizmga qarshi kurashish, hamda xalqaro maydonda tinchlikni mustahkamlashda muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, dunyoviy va diniy bilimlarning o'zaro mutanosibligini ta'minlash zamonaviy jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ijtimoiy, ma'naviy va siyosiy ahamiyatga ega. Dunyoviy ta'lim insonni ilmiy tafakkur, texnologik yutuqlar va ijtimoiy innovatsiyalar sari yetaklasa, diniy bilimlar esa uni

axloqiy poklik, mehr-oqibat va adolat tamoyillariga yo‘naltiradi. Ushbu ikki bilim manbasining uyg‘unligi natijasida barkamol shaxs, ya‘ni ilm va e‘tiqod, aql va ma‘naviyat birligiga ega inson shakllanadi. O‘zbekiston misolida olib qaraganda, mustaqillikdan so‘ng diniy erkinlik va dunyoviy ta‘lim tizimi o‘rtasidagi muvozanat davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllandi. “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi qonunning takomillashtirilishi, dinshunoslik fanining rivojlanishi hamda diniy-ma‘naviy qadriyatlarining ta‘lim tizimida uyg‘un qo‘llanilishi mamlakatda sog‘lom mafkuraviy muhitni yaratishga xizmat qilmoqda. Xalqaro tajribalar ham shuni tasdiqlaydiki, dunyoviy va diniy bilimlarning muvozanatli rivojlanishi ekstremizm va radikalizmga qarshi samarali mafkuraviy to‘siq bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, bu jarayon inson huquqlari, e‘tiqod erkinligi va madaniyatlararo bag‘rikenglikni mustahkamlashga zamin yaratadi. Shunday qilib, dunyoviy va diniy bilimlar mutanosibligini ta‘minlash nafaqat milliy, balki global barqarorlikni saqlashning ham eng muhim shartlaridan biridir. Kelajakda bu yo‘nalishda ta‘lim, falsafa va dinshunoslik fanlari integratsiyasini kuchaytirish — ma‘naviy barkamol jamiyat barpo etishning kafolatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2017). *Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz*. Toshkent: O‘zbekiston.
2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. (1998, qayta tahriri 2021). *“Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi Qonun*. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi nashriyoti.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. (2017). *Prezident Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi*. Olingan manba: www.president.uz
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2019). *Dinshunoslik yo‘nalishi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar markazini tashkil etish to‘g‘risida Qaror*. Toshkent.
5. UNESCO. (2021). *Education and Interfaith Dialogue for Peacebuilding*. Paris: UNESCO Publishing.
6. Toynbee, A. J. (1947). *A Study of History*. Oxford: Oxford University Press.
7. Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
8. Qur‘on Karim. (2001). *Ma‘nolar tarjimasi*. Tarjimon: A. Mansur. Toshkent: “Movarounnahr” nashriyoti.

9. G‘afurov, R. (2015). *Dinshunoslik: Nazariya va amaliyot asoslari*. Toshkent: “Yangi asr avlodi” nashriyoti.
10. Xoliqov, P. X. (2020). *Ma’naviyatshunoslik va ijtimoiy falsafa asoslari*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
11. Karimov, I. A. (1998). *Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch*. Toshkent: O‘zbekiston.
12. O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi. (2022). *Diniy bag‘rikenglik va fuqarolik birdamligi: Xalqaro forum materiallari*. Toshkent: O‘zbekiston islom akademiyasi nashriyoti.
13. Abdullaeva, Z. (2023). *Dunyoviylik va diniy qadriyatlar uyg‘unligi O‘zbekiston tajribasida*. “Din va jamiyat” ilmiy jurnali, 2(4), 35–42.
14. Aliev, R. & Zokirova, N. (2020). *Religious Tolerance in the Context of Modern Education*. Journal of Intercultural Studies, 18(3), 89–95.
15. World Council of Churches. (2020). *Interfaith Cooperation for Global Peace*. Geneva: WCC Publications.